

Illegalna dejstva omladine Hvara u početnim akcijama na moru i otoku 1941. i 1942. godine

»Sa ponosom možemo konstatirati da u našoj NOV i POJ ima 70% boraca iz mlade generacije naših naroda«

(Tito delegatima I kongresa USAOJ-a u Bibaču 27. XII 1942. g.)

»Organizirati akcije na moru i uspostaviti pomorske veze između Hvara i Biokovskog primorja. Formirati SKOJ-evske aktive i udarne grupe, koje će vršiti akcije na moru i otoku u cilju oduzimanja oružja od neprijatelja, sprečavati da neprijatelj oduzima i pali ribarske čamce, i što prije prići opremanju ribarskih brodova sa osnovnim naoružanjem«, ostalo je zapisano u potamnjelom dnevniku jednog sastanka Općinskog komiteta SKOJ-a za istočni dio otoka Hvara, održanog 11. augusta 1941. godine u Bogomolje.

Otok Hvar u skupini južno-dalmatinskog otočja obuhvata 299,6 km² sa 12.687 stanovnika. On je bio od davnine privlačan za prijatelje i neprijatelje. Njime su u prošlosti vladali Neretljani, Mlečani, Iliri, Rimljani i drugi. Bio je privlačan, jer je prirodno lijepo smješten među ostalim južno-dalmatinskim otočjem, jer je poznat po udobnoj klimi, što privlači domaće i strane turiste, po dobrim južnim kulturama, a poznat je i po naprednim stremljenjima, po seljačkim ustancima, buni Matije Ivanića i drugim, a što je opisano u književnim i drugim djelima, poznatih Hvarskih pisaca, od Hanibala Lucića, Petra Hektorovića, do najmlađih pisaca, Marina i Jure Franičevića i ostalih.

Zbog takvog geografskog i taktičko-vojnog položaja i zbog bogate kulturne baštine, Hvar je i bio stalno na velikoj pažnji njemačkih i italijanskih okupatora u 1941. god. i dalje. Kada se ovome doda snažan NOP, a posebno snažnu omladinsku organizaciju, čije su se akcije u samom početku ustanka 1941. god. osijecale u svim pravcima organizacionim i idejno-političkim, onda su nam i razumljivije one rigorozne mjere i akcije okupatora još u samom početku, t. j. 1941. i 1942. god.

Odavde i činjenica, da su okupatori na istaknutim tačkama, kao što su hvarski Pakleni otoci, rt Sućurje, a onda i na kopnu na rt Ploče i Lovištu, u cilju održavanja pomorske veze Makarskim kanalom, postavili i dosta jaku

obalsku artiljeriju. Prema tome, nije za čuđenje da se o teškoćama organizacije obalske obrane, a zbog dejstva partizanskih jedinica i aktivnosti partijske i SKOJ-evske organizacije, kao i slabom moralu njihovih trupa, posebno na otocima govori u velikom broju italijanskih dokumenata. Na pr. u jednoj instrukciji Supersloda između ostalog se kaže: »Metod je u suštini jedan. Da bi se učinili sigurnim otoci i obalska područja, koja nas interesiraju, potrebno je isprazniti iz njih sve muškarce sposobne za nošenje oružja (od 15 god. na više) koji ne ulijevaju apsolutnu sigurnost da su naše pristalice. Ostalo sve ukloniti i strijeljati.« Zbog toga su molili svoj generalštab da im se dodijeli: komanda obalskog puka, 6 obalskih bataljona, 5 teritorijalno-mobilnih bataljona, 3 divizije, 150 protutenkovskih topova, 12 protutenkovskih grupa, 60 protučamčanih topova, 15 pokretnih baterija i 47 protuavionskih baterija. (Talijanska arhiva zašтите otoka K-211 FAS 1).

Ostaje historijska činjenica, da partizanske jedinice i udarne grupe koje su formirane u toku 1941. god. u primorju i po otocima nisu neposredno izvršavale neke veće vojničke zadatke i akcije na moru. Specifične pomorske akcije na moru počinju u 1942. god. Međutim, ostaje istina, da su i u prvim godinama NOR-a izvršavani zadaci, koji su po svom karakteru, u uslovima partizanskog rata značili borbu za uspostavljanje partizanskih veza, za održavanje vlastitih pomorskih komunikacija i pokušaj, ali prilično skroman, da se kroz manje akcije ometa normalno odvijanje neprijateljskog saobraćaja, te da se zarobio po koji brod i slično.

Pod borbom za održavanje vlastitih pomorskih komunikacija treba shvatiti partizanske pomorske veze, koje su se održavale različitim manjim plovnim sredstvima, od plutaćućih drvenih predmeta do motornih jedrenjaka, ali najčešće ribarskih čamaca na vesla, jedra i motore.

Sve manje i veće akcije na moru i obali, i na otocima organizovala je i sa njima neposredno rukovodila partijska i SKOJ-evska organizacija.

Međutim, SKOJ-evska organizacija ovog dijela otoka Hvara nalazila se u specifičnom položaju. Karakteristično je, da je ona naročito u 1941. i prvom polovinom 1942. god. bila više samostalna, ma da su neki članovi Kotarskog

komiteta SKOJ-a, kao drugovi: Vanja Vranican, Jure Franičević, Marko Miloš i A. Bojanić dolazili na ovo područje radi pripremanja ustanka, i izvršavala je sve one zadatke koji su na drugim područjima padali na partijske organizacije. Zbog ove istine, i zbog njene posebne aktivnosti u organizaciono-političkom pogledu na podizanju u stanka i na formiranju udarnih grupa, koje su u samom početku ustanka t. j. u 1941. i 1942. god. izvršile nekoliko akcija na otoku, na žandarmerijske stanice, i na moru, u smislu prenašanja oružja, literature, hrane, ranjenika, lijekova i drugog materijala za partizanske odrede, želim da istaknem nekoliko karakterističnih momenata iz prvih akcija sa ovog dijela otoka Hvara, kojima je preko Kotarskog komiteta partije i SKOJ-a i odgovornih drugova ovog dijela otoka rukovodila SKOJ-evska organizacija.

SKOJ-evska organizacija, ovoga dijela otoka Hvara organizovana je nešto ranije od partijske organizacije. Već pri koncu augusta 1941. god. neposredno poslije održanog sastanka predstavnika iz svih mjesta istočnog dijela, u kući Frane Radovančić, gdje je bio biran Općinski komitet SKOJ-a, na kojem je ispred Kotarskog komiteta bio Kuzma Jelušić, u većini mjesta su bili formirani SKOJ-evski aktivni, dok su osnovne partijske organizacije formirane nešto kasnije t. j. pri koncu 1941. U formiranju partijskih organizacija učestvovali su Jure Franičević (Pločar), Mile Škrmeta, Frane Radovančić, Frane Čurin i još neki.

Ali sve ovo ne znači da na ovom području i ranije nije bio razvijen duh oslobodilačkog pokreta. Dapače, rad i utjecaj Partije na širenje radničkog pokreta u ovim mjestima datira još od ranijih godina. On se ogledao u reagovanju masa na velike poreze seljaka od velesposjednika, udaranje velikih kamata itd. Osim ovoga manifestovali su se praznici i događaji iz historije radničkog pokreta. Međutim, jači revolt i mržnja seljaka prema režimu, zbog eksploatacije u raznim oblicima zabilježeni su julskih dana 1924. god. Tada je na području Zastrazišće — Poljica buknuo seljački ustanak u kojem je iz ovih sela učestvovalo preko 133 obitelji. Povod za ustanak je bio: veliko oporezivanje i globa nad imovinom seljaka od strane vladajućeg režima.

Jednog julskeg dana 1924. god. u selo su došli žandari skupa sa poreznicima da plijene imovinu seljaka, koji nisu htjeli plaćati porez. Seljaci su se suprotstavili mjerama vlasti i žandara. Došlo je do obračunavanja. Žandari su kundacima tukli ustanike i ograničili im kretanje po mjestu. Ali to nije gasilo raspoloženje i otpor seljaka, koji su i dalje bili nemirni i pripremali se za konačni obračun sa njima. Da bi vlast smirila ustanike, nakon 10 dana doveli su iz Splita, kao pojačanje, žandarmerijsku školu (50 žandara), kao pojačanje žandarmerijskoj stanici u mjestu Bogomolji. Znajući za ovo, seljaci su se organizovali i naoružali civilnim puškama, pištoljima, sjekirama, sabljama i ručnim bombama, donešenim iz prvog svjetskog rata. Interesantno je da su primitivnim sredstvima, kao što je dinamit, pa flaše napunjene barutom improvizirali i minirali stazu kuda su predviđeli kretanje žandara. Tako je jednog dana došlo do krvavog obračunavanja. Nastalo je komešanje, tuča i pucanje. Žandari su počeli redom hapsiti i tući. U mjestu je nastalo ozbiljno stanje. Desetak seljaka je do nesvijesti prebijeno. Dvojica od tih su za kratko vrijeme podlegli ranama. Nakon ovoga uhapšeno je oko 65 seljaka. Išli su vezani oko 30 km. Tučeni, polubosi, gladni prolazili su mimo sela do Staroga grada, gdje su bili bodreni od seljaka. Tamo ih je čekao ledeni zatvor.

Nakon ovog događaja na području Zastrazišća i Poljica čitav mjesec dana vladao je policijski čas. Kretanje je dozvoljeno samo od izlaza do zalaza sunca.

»Borba« od 10. VII 1924. godine je o ovom događaju pisala pored ostalog sljedeće: »od prije četiri dana vlada po cijelom otoku uzrujanost, radi događaja koji se odigrao na istočnom dijelu otoka Hvara...«

Sličnih akcija, prilikom proslave praznika 1. maja i drugih također je bilo. Potrebno je naročito istaći proslave 1. maja u 1940. i 1941. god. kada je u ovim mjestima organizovana proslava, manifestacije, isticanje crvene zastave, parola itd. Davajući otpor povodom proslave u 1941. god. bilo je na grub način uhapšeno na desetke omladinaca od strane žandara i odvedeno u zatvor. Ali i pored ovoga crvene zastave su osam dana vijorile na istaknutim mjestima, a da se žandari nisu usudili da ih skinu.

Međutim, snaga i revolucionarnost omladine, da brzo usvaja i riješava zadatke ustanka najreljefnije su došli do izražaja u 1941. god., poslije proglašenja CK KPJ o dizanju na ustanak, zatim nakon sastanka komiteta SKOJ-a održanog u selu Bogomolje, koncem augusta 1941. god. kada je konstatirano:

— Da je u svim većim selima 7 njih, formirano 7 SKOJ-evskih aktiva sa ukupno 103 člana,

— Svi su SKOJ-evci dali izjavu da se stavljaju na raspoloženje Partiji i revoluciji,

— U svim mjestima su formirane udarne grupe sa ukupno 80 članova,

— Pretežno od SKOJ-evaca su u svim mjestima, formirani odbori narodne pomoći, koji su se u junu 1942. godine reorganizovali tj. prerasli su u NOO,

— Ni jedan omladinac se nije odvažao pozivu NDH,

— Križarske organizacije i pored jakog nastojanja klera i režima, da preko njih zavede ustaški režim u mjestima su za kratko vrijeme razbijene od snažnih SKOJ-evskih organizacija.

— SKOJ-evske organizacije su prihvatile sve omladince koji su se krili od vlasti, pošto su dobili poziv za vojsku NDH, i sa njima se organizovano radilo, učilo baratanje oružjem i pripremalo ih se za partizanske odrede.

— U junu 1942. god. kada su u ovim mjestima, osim Sučurja formirani prvi ilegalni narodni odbori na Hvaru, u njih je bilo izabrano oko 85% omladinaca. Prvi predsjednici ovih narodnooslobodilačkih odbora bili su: u Poljica Matković Jakov, u Zastrazišću Fistončić Stjepan, u Gdinju Čurin Frane, u Bogomolji Radovančić Frane i kasnije u Sučurju Vujinović Jure. Pečat ovih prvih odbora se nalazi danas u muzeju revolucije u Beogradu.

Pored ovoga u julu 1942. god. u ovim selima su postojale i masovne antifašističke organizacije, najprije AFŽ, a zatim Savez mlade generacije. Međutim, još u 1941. god. Partija je osobitu pažnju posvećivala radu sa ženama i omladinom, privlačeći ih u redove NOP. Zato je i ona živa aktivnost, koju su sredinom 1942. god. razvile organizacije AFŽ i SMG u stvari bila samo nastavak već davno započetog rada i djelovanja. Ove antifašističke organizacije obuhvaćale su naročito u drugoj polovini 1942. god. skoro svu omladinu i veći broj žena. U izvještaju općinskog biroa partijske organizacije za mjesec septembar 1942. god. upućenom komitetu KP Hvar, među ostalom piše:

»Savez mlade generacije, koji je formiralo rukovodstvo SKOJ-a organizaciono je postavljeno tako, da u svakom mjestu isti Savez postoji i to sa po jednim Odborom. Ne računajući unutar Saveza mlade generacije obuhvaćene SKOJ-evce, broičano stanje bi bilo sljedeće: Poljica 22, Zastrazišće 32, Gdini 35. Bogomolje 38 i Sučuraj 28...«

Ovako, snažna i poletna SKOJ-evska organizacija i ostale antifašističke organizacije su u 1941. i 1942. god. prosto nasrtele na zadatke i bile su ponosnije, i vedrije, u toliko ako su ti zadaci bili vojničke prirode. Nije bilo člana SKOJ-a koji nije dao obavezu da se stavlja na raspoloženje Partiji i revoluciji. Bili su to sve dobrovoljci pred kojima se za kratko vrijeme razbijaju svi pokušaji neprijatelja da stvara križarske organizacije, ustaška povjereništva i drugo, koji su u kratkom vremenu t. j. od septembra 1941. god. kada su uglavnom i formirane udarne grupe sastavljene mahom od članova SKOJ-a, do polovine jula 1942. god. razoružale sve žandarmerijske stanice u selima istočnog dijela Hvara, i time stvorili slobodnu teritoriju od Jelse do Sučurja, na kojoj sve do završetka rata neprijatelj nije uspio postaviti svoje garnizone.

U ovom periodu, na svim važnijim punktovima bile su postavljene naoružane straže i patrole, radi pregleda kretanja neprijatelja po otoku i moru. Od juna 1941. god. pa do formiranja Ratne mornarice a naravno i dalje, ovo područje je bilo bremenito raznim akcijama, vojničkim i ekonomskim, zbog čega su ga i članovi Kotarskog i Okružnog komiteta partije nazivali »Moskvom« i »Crvenom republikom«, pa bi radi upoznavanja sa tim prvim formama borbi i akcijama na moru i otoku, a i radi davanja određenog mjesta u historiji rata na moru pojedinim mjestima gdje su se odigrali ti događaji i akcije iznio nekoliko interesantnijih momenata.

Među prvim oružjem, čija su zrna kasnije padala po ljutom i nemirnom Jadranu bile su puške i municija koju je udarna grupa komunista i SKOJ-evaca iz Poljica i Jelse

na čelu sa Milom Škrmetom zaplijenila jednog aprilskog dana 1941. god. iz italijanskog magazina. Akcija je izvršena u predvečerje 25. aprila 1941. god. Nekoliko drugova t. j. M. Škrmeta, A. Palaveršić, (sada pukovnik JNA) i V. Buj je u sumrak otišlo prema uvali zvanom Gojdana, mjestu gdje se nalazilo oružje, radi oduzimanja istog. U isto vrijeme je nekoliko drugova malim ribarskim brodićem zaveslalo prema uvali, u kojem brodiću je bio ribarski pribor, radi varke. Jedan drug je bio na položaju u uvali zvanoj Bogomilje, udaljenoj oko 2 km od Jelse, gdje je prema ugovorenom planu trebalo iskrcati oružje. Oružje i municija su ukranci i prevezeni iz uvale Gojdana u Bogomolje u najvećoj tajnosti.

— Sve je funkcionisalo dobro — pričali su učesnici akcije . . . Nije bilo umora. Išlo se i bez cipela kad je trebalo. Kada smo se otisnuli od obale bilo je sve spremno za prihvatanje borbe ukoliko naidemo na italijanski neprijateljski brod . . .

Tako je u ruke partijske i SKOJ-evske organizacije ovom prilikom i još jednom narednom akcijom došlo oko 30 pušaka i veća količina municije.

Tako smo već u julu 1941. god. u selima Sučuraj, Selca, Bogomolje, Gdinj, Zastrazišće, Poljica i Zagradace imali 17 vojničkih i 25 civilnih pušaka, 15 pištolja, i manju količinu municije.

U junu 1941. god. uspostavljena je i prva veza sa Biokovskim primorjem. Vezu je uspostavio Frane Radovančić sa malom sandolinom (brodićem). Sastanak je održan u Podgori i to F. Radovančić, N. Marinković i M. Borić. Malo kasnije veza je, sa ovim istim brodićem uspostavljena i sa poluotokom Pelješcem. Prvi susret i dogovor je bio između F. Radovančić, Dragomir Bilčić i R. Dužević. Neposredno poslije ovoza uspostavljena je veza i sa Bračkim, Korčulanskim i Viškim partizanima, čiji su prvi borci krenuli za Biokovo upravo preko Bogomolje i uvale Stara.

I još 15. avgusta 1941. god. članovi udarne grupe iz Bogomolje, na čelu sa Radovančićem su opremili kajač i u sumrak zaveslali prema Podgori, iz uvale Stara na Hvaru, a radi prenošenja nešto oružja i političke literature.

Njihova sudbina ovisila je od drvenog vesla i čeličnog srca. Bio je to naporan put, umor, glad i neizvjesnost, vladali su u tom malom brodiću.

Bili su nedaleko od Igrana. Nešto oko 3 Nm. Dalekozorom su opazili neprijateljski patrolni čamac, koji je jurio prema kanalu.

— Bolje da se sami ubijemo, nego da padnemo u zarobljeništvo — govorili su ovi preživjeli borci. Jedan je uzeo bombu a drugi revolver. To je bila njihova odbrana. Patrolac je već blizu: 50. 40. 30 m, ali se rafali još ne čuju. Na jednom se neprijateljski brod okrenuo i zaplovio prema kanalu.

I ovog puta je uspijelo partizansko lukavstvo, jer je na brodu bio ribarski pribor.

Krajem avgusta 1941. god. iz Hvara za Drašnice trebalo je prevesti dva ilegalca, nešto hrane, oružja i političke literature. Čelična SKOJ-evska srca i ribarski mišići uspijeli su u rekordnom vremenu prevaliti kanal širok 9 Nm. Zadatak je u potpunosti izvršen. Ali pri povratku iz Drašnica, nekoliko metara od Hvarske obale (uvala Bristova) primiećen je neprijateljski brod. Krajnjim naporom uspjeli su doći nedaleko od obale, prije neprijatelja. Bili su 50 metara od obale, a neprijateljski brod se nalazio udaljen od njih oko 1 Nm. Neprijatelj je otvorio mitraljesku vatru. Donijeta je odluka da se otvori čep i čamac napuni vodom, kako ga neprijatelj vatrom ne bi uništio, jer je on i dalje bio potreban. Svaki je uzeo svoje lično naoružanje i skočio u more. Krajnjim naporom su doplivali do obale prije neprijatelja. Uzeli su zaklon i otvorili vatru na neprijateljski brod. Bitka je bila kratka. SKOJ-evci su izvršili zadatak. Poslije toga brod je izronjen i spremljen u uvali za prestojeće zadatke.

Sredinom oktobra 1941. god. zaključeno je da se iz Bogomolje preveze nekoliko pušaka i municije za Biokovo. Zadatkom su rukovodili F. Radovančić i J. Lučić. Akcija je izvršena u predvečerje. Leut iz Podgore, na kojem je bio ribarski pribor, čekao je nedaleko od obale. Iz uvale Stara, sa ukranom municijom i puškama, zaplovio je ribarski brodić prema Podgori. Odjednom, u blizini leuta pojavio se neprijateljski patrolni čamac. Nastao je trenutak iščekivanja. Pomišljalo se na najgore. Oružje na

brodu bilo je spremno za otvaranje vatre, ukoliko neprijateljski brod bude stao uz partizanski čamac. Ribarske vlačne mreže i pribor, bili su varka za neprijatelja. Uvjereno da su to ribari, patrolac je bez otvaranja vatre produžio sa krstarenjem. Leut sa vlažnim mrežama, ispod kojih se nalazilo oružje i municija, sretno je doplovio u Podgoru.

Krajem 1941. god. udarne grupe ovog područja poduzimaju zamašnije akcije, na svim sektorima. Polovinom decembra udarna grupa sela Bogomolje zaplijenila je u uvali Bristova 800 kg brašna, vlasništvo ustaške općine. Slične akcije izvršile su udarne grupe mjesta Gdinja, Zastrazišća i Poljica, koje su samo, prema jednom izvještaju Općinskog komiteta SKOJ-a zaplijenile oko 15 civilnih pušaka, 7 vojničkih pušaka, 8 radio aparata, 12 pištolja, 14 kompletnih vojnih dijela, 600 kg brašna i raznog drugog materijala. Naročiti uspjeh je imala udarna grupa mjesta Poljica, koja je u ovom periodu izvršila nekoliko akcija i to: jednu u G. Prapratni gdje su zarobljene 2 voničke puške i jedan pištolj, jednu kod D. Parčić gdje je oduzet radio aparat i jedna količina hrane i nekoliko manjih akcija u mjestu u cilju oduzimanja hrane i oružja.

Partizanski vod sastavljen od članova Partije i SKOJ-a Bogomolje, sa kojim je rukovodio F. Radovančić u suradnji sa primorskim vodom je 10. juna 1942. god. usred bijela dana, u 14 sati razoružao žandarmerijsku stanicu u Bogomolji.

Prije akcije su izvršene pripreme. Nakon par razgovora sa jednim žandarom koji se poznao sa pokretom preko svoje žene, koja je bila povezana sa partizanima uspostavljena je veza i plan zamišljene akcije. Zaključeno je da se stanica napadne u tajnosti, po mogućnosti bez otvaranja vatre, kada su žandari na spavanju. Vod je zauzeo položaj. Postavljene su straže i patrolne radi obezbjeđenja akcije. Na ugovoreni znak kojeg je žandar Ivan upotrebio, udarna grupa SKOJ-evaca se približila žandarmerijskoj kasarni i pod uperanim puščanim partizanskim cijevima, započelo je razoružavanje žandarmerijske stanice. Kroz prizemni prozor izvučeno je 8 pušaka, 2 pištolja, 8 ručnih bombi, 2.000 puščanih metaka i veća količina ratne opreme, te raznog pokućstva i robe u vrijednosti od 1 milijun dinara.

Pri povlačenju, partizani su presjekli telefonske linije kako žandari, kada se probude ne bi mogli izvjestiti stanice u garnizonu Sučuriu i Jelsi. Partizanskoj grupi se pridružilo i žandar Ivan, koji je sa jednim SKOJ-evcem, malim ribarskim brodom ovo naoružanje i opremu preveo u Biokovski partizanski odred.

Kada su se — žandari probudili bili su iznenađeni, jer su kasarnu našli skoro potpuno praznu. Pokušaj da traže putem telefona pojačanja bilo je bezuspješno, jer je telefonska linija već bila presječena. Ostalo im je samo to da se na bilo koji način prebace u susjedne garnizone. Prilivši jednog mještanina Gdinja (Viskovića) koji je posjedovao ribarski brod, ovi žandari su istog dana iz uvale Smrske krenuli za Hvar, kojima se sasvim razumljivo priključio i mješni svećenik don Marin, koji je kao narodni neprijatelj kasnije osuđen.

Za ovu odluku o prebacivanju žandara, udarna grupa je saznala sa zakašnjenjem, zbog čega su se i uspjeli iskrcati u Hvar. Iako su već bili daleko od obale i od rta, od kuda su ih primjetili naoružani SKOJ-evci, na žandare je otvorena puščana vatra, tako da je jedan žandar bio ranien. Partizanski prenad je vješto iskoristio stari Visković, vlasnik broda koji se bacio u more i sretno doplovio do obale.

Koliko je ova akcija imala vojničkog i političkog efekta, posebno moralnog, to se najbolje moglo zaključiti po tome, što je neposredno poslije nie došlo do još jačeg širenja NOP, jačanja udarnih grupa, partizanskih i SKOJ-evskih organizacija, većih akcija na moru i masovni priliv Hvarskih omladinaca u partizanske odrede.

Sredinom jula 1942. god. završila je velika italijansko-ustaška akcija »čišćenja« u kojoj su neprijateljski vojnici uz podršku aviona i nekoliko ratnih brodova, njih oko 4.000 pretraživali svaki kutak ovog dijela otoka Hvara, da bi likvidirali partizanski pokret.

Po završetku ove akcije, neprijateljske trupe su se povukle u svoje garnizone. Ustaše su vjerovali da su uništili i rastjerali partizane, ali baš tada, kada su se najmanje nadali, bili su iznenađeni akcijom pomorske — SKOJ-evske grupe mjesta Sučuraj.

Ova grupa je stupila u vezu s domobranom Nikolom Mičem, rodom iz sela Šuice kod Livna. Deset SKOJ-evaca vješto

je iskoristilo pijanku ustaša, domobrana i Talijana, u noći 30. jula 1942. god. Pod rukovodstvom brodogradilišnog radnika A. Andelinovića, borca I splitskog partizanskog odreda, SKOJ-evci su poslije ponoći prišli neprijateljskoj kasarni, sa čijih su prozora virile mitraljeske cijevi. Na signal Nikole Mioča, neopaženi od pijanih i zaspalih vojnika SKOJ-evci su nosili iz kasarne puške i sanduke sa municijom i bombama, odjeću i obuću.

Za nepun sat iz kasarne je iznijeto cjelokupno neprijateljsko osnovno naoružanje. Posljednji je iz kasarne izašao Nikola Mioč, stari borac Livanjskog odreda, koga su u borbama zarobile ustaše, silom mu obukli domobransku uniformu i doveli na Hvar. Napuštajući kasarnu, u kojoj su neprijateljski pijani vojnici još spalivali, Nikola je pokupio još nešto oružja i cjelokupnu opremu komandanta kasarne ustaše Miličevića i pridružio se grupi SKOJ-evaca.

Kada se ustaški komandant Miličević ujutro probudio, sav bijesan bez uniforme, naredio je da se svira uzbuna, i da vojnici odmah pođu i da pohvataju »bandite« koji su ne upotrebljivi ni jedan metak iznijeli oružje iz kasarne.

Pošto su dobili novo oružje od talijanskih gospodara, ustaše i domobrani su ponovo krenuli u »akciju čišćenja« i tražnja za svojom opremom i oružjem, koje je već bilo prebačeno malim ribarskim brodom na Biokovo. Tih dana je partizanski odred na Biokovu primio još desetine novih boraca iz ovog područja, dobrovoljaca, među kojima je bio i Nikola Mioč koji je kao komandir poginuo u V neprijateljskoj ostanjivi.

SKOJ-evska grupa, sa kojom je rukovodio Frane Čurin iz sela Gdinja je 9. jula 1942. god. napala žandarmerijsku stanicu, i tom prilikom zarobila 9 pušaka, 3.000 metaka te drugog materijala.

Augusta 1942. god. je zabilježena još jedna utrka sa smrću — pričali su jednom preživjeli borci ovih udarnih grupa. Jednom smo se vraćali iz Drašnica, i kada smo bili 1 milju u daljini od Hvarske obale naišao se neprijateljski ratolni brod. Započela je utrka, ali bez startera. Meci zapljuskaše. Prijetila je opasnost od metaka i valova nemirnog mora. Ni jedan metak nas nije uhvatio, samo je jedan malo okrnznu gondulu. Mala gondula i valovi, pa smo se nekako probijali i imali sreću da se uvijek nađemo između metka i valova uzburkanog mora. Obale smo se dokopali prije neprijateljskog broda. Bitka je započela. Patrolac se za kratko vrijeme udalio od obale, pod vatrom dvije partizanske puške, koje su izišle iz drvene gondule.

Ove udarne grupe, rukovodene partijskom i SKOJ-evskom organizacijom, savjesno su prihvatile i organizovale prvu Biokovsku bolnicu. polovinom jula 1942. god., koja je malim ribarskim partizanskim brodom prebačena u selo Bogomolje na Hvaru. U ovoj prvoj bolnici je u početku bilo 15 ranjenika. Bolnica se jedno vrijeme nalazila u Bogomolji pa u Gdiniu, a zatim u Zastrazišću, da bi se kasnije prebacila u jednu podesnu šumicu iznad mjesta Poljica. Za organizaciju ove bolnice treba zahvaliti prije svega omladini, a posebno doktoru K. Rudanu, koji je poginuo u V ofenzivi i Dr Bratanić iz Vrbanja, koji je kroz neprijateljske garnizone pješaćio i prikriivao se da bi pružio ljekarsku pomoć ranjenicima.

— Bolnica je dobro funkcionisala; govorio je pred odlazak u Biokovo Dr K. Rudan. Međutim, malo su imali vremena ranjeni partizanski borci da osiete onu čovječnu toplinu, ovog hrabrog, zaista narodnog liječnika.

»Išao si među prvima, preko plavih voda... Ljudski osjećaj i zadaci domovine, vukli su te dalje i dalje... i tu negdje, gdje nemirna Sutjeska žamori, pao si vršeći svoju dužnost, kao borac i liječnik, sine moj nikada neprežaljeni« — završila je sa suzama u očima svoj govor, njegova majka, na grobu u njegovom rodnom mjestu Bogomolji, prigodom prenošenja njegovih kostiju.

Ranjenici koji su se nalazili u ovoj prvoj bolnici osjećali su se ugodno, jer su nad njima danonoćno bdili omladinci i omladinke SKOJ-evci.

— »Gdje god dođeš svugdje nailaziš na toplinu. Rijetki su to osjećaji i pažnja. Išli su nekoliko kilometara pješke, da bi nabavili litru mlijeka i par jaja za nas« — pričao je ranjeni partizanski komandir svom drugu, kada se iz ove bolnice vratio u Biokovo.

Na sve ove akcije Talijani su, a za čiji su račun radile i ustaške postaje, poduzimali prema stanovništvu, a i u cilju uništavanja NOP na Hvaru, posebno na ovom

dijelu otoka, razne represalije. U samom početku su sakupili sve brodove u lukama istočnog dijela otoka Hvara, one lošije zapalili, a bolje odvezli u svoje garnizone. Računali su da će među svim tim brodovljem biti i onih kojima se služe partizani. Uz ovo oni su pojačali i kontrolu u Hvarsko — Biokovskom kanalu. Nekoliko patrolnih čamaca, vedeta i torpiljarki, danonoćno je patroliralo u ovom kanalu. Ali sve je to bilo uzaludno, jer oni nikada nijesu uspjeli uhvatiti ni jedan partizanski čamac sa posadom. Međutim, kako su saznali da se partizanske veze morem i dalje održavaju i vjerujući da se pretežni dio partizanskog brodovlja sklanja u luke oslobođenog dijela, oni su vršili sve češće desante i ekspedicije na ovaj dio obale, sa ciljem, da unište to brodovlje i udarne grupe. Sada češće dolaze žandarmerijske i neprijateljske patrolne. Dolaze jake fašističke ekspedicije. Na pr. u augustu 1942. god. dolazi iz Splita na Hvar oko 3.500 neprijateljskih vojnika, koji frontalno vrše pretres otoka. Malo kasnije dolazi još 2.000 fašista, koji su »čistkom« počeli iz istočnog dijela Hvara. Tom su prilikom ostavili svoje poznate tragove: zapalili desetak kuća po uvalama, uhapsili oko 120 ljudi ubili oko 15 životinja (mula), prebili do nesvijesti desetak staraca i žena i opljačkali i ono malo imovine ovih siromašnih seljaka.

Međutim, iako je neprijatelj u 1941. god. i prvom polovinom 1942. god. poduzimao sve moguće da bi uništio pokret, ometao partizanske veze sa Biokovskim primorjem i ostalim otocima, te akcije na moru, njemu to nije uspjelo. Naprotiv, veza sa Biokovom i ostalim područjima je više manje od početka do kraja neprekidno funkcionisala.

Usprkos neprijateljskim akcijama i stalnog patrolisanja ovim kanalom omladina je sa još većim žarom organizaciono i politički radila i borila se danonoćno, neumorno radila na čišćenju neprijatelja iz ovog područja i na formiranju grupa SKOJ-a koji će prvi preći plavim putevima za Biokovo, a od tuda za Bosnu i dalje. Tako je još u julu 1942. god. otišla iz Hvara preko Bogomolje i uvale Stara partizanskim brodom na vrleti Biokova grupa od 226 mladića, a u kojoj grupi je iz ovog područja uključeno 87 SKOJ-evaca. Time je i u praksi još jednom u krvi na vrhu uzavrelog vala i kamenu rodnog kraja dat veliki doprinos u širenju bratstva i jedinstva i ovog ostrva Matije Ivanića.

Preko Hvara, sela Bogomolje, išli su za Biokovo i prvi Viški, Brački, Pelješki i Korčulanski partizani, jer su Bogomolje i ispod njega uvala Stara bili punkt i sigurna veza za Biokovsko primorje. To je mjesto, uvala Stara, u kojoj još nije postavljena čak ni spomen ploča, kao spomen prvih partizanskih veza, a što svakako treba učiniti, jer će ono ostati budućim generacijama, kao vječiti simbol na uspomene junaka partizana — pomoraca, koji su malim brodićima na vesla, jedra i motore ribarskim mišićima, te junačkim partizanskim srcem, započela krvavu ali slavnu epopeju na moru.

Iz ovo nekoliko akcija i aktivnosti udarnih grupa i SKOJ-evske organizacije u 1941. i 1942. god. može se djelomično sagledati uloga pokreta na moru i kopnu ovog područja u prvim ratnim godinama.

I ako bi na kraju htjeli dati određeni zaključak, radi korištenja ovog iskustva u eventualnim novim sukobima na moru i obali, onda bi ga, bez neke bojaznosti mogli izraziti na sljedeći način:

Dejstva na Jadranu, naročito u prvim godinama, o kojim je ovdje i riječ, u NOR jedinstven su primjer ostvarenih načela partizanskog ratovanja, u ratu na moru. Ta dejstva, kako smo vidjeli iz par primjera, izvodila je mornarica, koja je i sama bila jedinstvena po načinu stvaranja i sredstvima kojima je raspolagala i borila se sa daleko jačim neprijateljem.

Ma da su akcije na moru, naročito u prvim godinama rata, bile prilično skromne i izvođene su drvenim čamcima, ipak su one bile neocenjivo značenje i imale su određeni uticaj na jugoslavensko ratište kao cjelinu.

Za razvoj naše mornarice, akcije udarnih grupa i veću aktivnost partijske i SKOJ-evske organizacije na otoku, naročiti značaj su imale odluka Vrhovnog komandanta druga Tita za odbranu otoka Visa i o formiranju mornarice.

Ratna iskustva ovih početnih akcija, a posebno onih dalje, iz rata na moru, i stvaranje mornarice NOVJ gomilalo se pod specifičnim političko-vojn timer uslovima, koje

teško da će se više ponoviti u budućnosti. To upravo stvara dilemu u pogledu praktične vrijednosti tog iskustva u jednom budućem sukobu na Jadranu. Prošireno je mišljenje da se iz dejstva te »mornarice ribarskih brodova« može crpiti samo moralno-političko nadahnuće, bez ikakve praktične vrijednosti, a ne i operativno-taktičku vrijednost.

Ovdje ima samo dio istine. Potpuno bi bilo pogrešno sva dejstva mornarice u ratu, naročito one u prvim godinama, obavezno uklapati u određene operativno-taktičke kategorije, i onda »na silu« izvlačiti iskustva. Međutim, ako postavimo pitanje, dali je umjesno predviđati situaciju u kojoj ćemo se i uz postojanje regularnih borbenih i pomoćnih sredstava ratne mornarice služiti i mnogobrojnim »priručnim sredstvima«, a posebno iskustvom, taktikom, lukavstvom, heroizmom, te aktivnošću partijske i SKOJ-ovske organizacije, iz ovog ili drugih primorskih

područja, onda ćemo iz odgovora na to pitanje, koji može biti isključivo potvrđan, jasno sagledati put kojim treba ići pri izučavanju i primjeni tog iskustva u eventualnom ratu, ma kako ponekad na oko izgledale te prve akcije i forme borbe sitne i male i još više nevažne.

Odnos »čovjek — tehnika« u NOR, koji je pokazivao veliki izraziti nesklad na štetu tehnike, bio je karakterističan i za rat na moru. Čovjek kao bitan činilac i u našem ratu na moru dao je u borbi sa neprijateljem koji je bio daleko nadmoćniji i sopstvenom tehničkom zaostalošću, izvanredne primjere snalažljivosti, heroizma, samoprijedora, upornosti i lukavstva. Zbog toga, i navedenih činioaca NOR na moru ostati će snažna potvrda novih tradicija na moru i nepresušni izvor moralno-političkog nadahnuća za nove generacije pomoraca, naročito sutra, ako dođe u pitanje odbrana zemlje, kada će čovjek i njegova inicijativa igrati posebo važnu ulogu.